

УДК 347.919.3

DOI <https://doi.org/10.32782/pnuola.v35.2024.1>*І. В. Андронов*

ВПЛИВ ЦІНИ ПОЗОВУ НА ЦИВІЛЬНУ ПРОЦЕСУАЛЬНУ ФОРМУ

Постановка проблеми. Як відомо, Рішенням Конституційного Суду України від 22 листопада 2023 року № 10-р(П)/2023 було визнано неконституційними окремі положення Цивільного процесуального кодексу України (далі – ЦПК) щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах. На думку Конституційного Суду України розмір ціни позову, який визначався у ЦПК як основний критерій для віднесення цивільної справи щодо розгляду вимог майнового характеру до категорії малозначних, був значно завищеним, його домірність жодним чином не обґрунтована, а отже встановлені в ЦПК розміри ціни позову як критерій віднесення справи до категорії малозначних не відповідали на думку Конституційного Суду України розумінню справи та спору в ній як малозначного [1].

На підставі цього рішення Конституційного Суду України Верховна Рада України прийняла Закон України від 19.06.2024 № 3831-IX «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах» [2], яким було істотно знижено розмір ціни позову як критерій для віднесення справи до категорії малозначних. Утім, цей закон вніс додаткову невизначеність у й без того не надто просту процедуру віднесення цивільних справ до категорії малозначних та призначення їх до розгляду у порядку спрощеного чи загального позовного провадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Окремі питання застосування правових норм про ціну позову, малозначних справ у цивільному судочинстві, цивільної процесуальної форми, зокрема, порядку розгляду судами справ у спрощеному позовному провадженні досліджувалися такими науковцями, як: К.В. Білоус, В.І. Бобрик, Н.Л. Бондаренко-Зелінська, С.Б. Булеца, І.О. Бут, К.В. Гусаров, В.В. Заборовський, О.Ю. Зуб, І.О. Ізарова, М.Г. Поліщук, О.І. Попов, Б.П. Ратушна, О.С. Ткачук, О.І. Угриновська, Р.Ю. Ханік-Посполітак, О.О. Штефан та ін.

Однак в силу новизни змін процесуального законодавства, що відбулися у зв'язку з набранням чинності Закон України від 19.06.2024 № 3831-IX «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України щодо гаран-

тування права на судовий захист у малозначних спорах», вони ще не знайшли належного висвітлення у наукових джерелах, що може негативно позначитися на практиці застосування відповідних правових норм.

Метою даної наукової статті є визначення характеру впливу ціни позову на процедуру розгляду та вирішення цивільних справ у судах першої, апеляційної та касаційної інстанції.

Виклад основного матеріалу. Як відзначається у юридичних джерелах, «ціна позову – це грошовий вираз майнових вимог позивача. Ціна позову визначається лише щодо майнових вимог» [3, с. 357]. Майновими вважаються позовні вимоги, що підлягають грошовій оцінці. Ціна позову обчислюється за правилами, встановленими ст. 176 ЦПК, та є одним з необхідних реквізитів позовної заяви, що містить позовні вимоги майнового характеру.

До 03.10.2017 ціна позову впливала, переважно, на розмір судового збору, який сплачувався позивачем при зверненні до суду. Однак після викладення ЦПК у новій редакції [4], появи так званих малозначних справ та диференціації позовного провадження на загальне та спрощене, ціна позову почала впливати й на цивільну процесуальну форму тобто визначений законом порядок розгляду та вирішення цивільних справ.

Як вже зазначалося в одній з моїх попередніх публікацій, питання критеріїв віднесення цивільних справ до категорії малозначних та розмежування між загальним та спрощеним позовними провадженнями ніколи не відрізнялося особливою юридичною визначеністю [5, с. 17-22]. У цьому плані Закон України від 19.06.2024 № 3831-IX «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах» ситуації на краще не змінив. Навпаки, навіть дещо ускладнив її. Так, раніше в ЦПК було всього два розміри ціни позову, що визначали межі судової процедури: 100 розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб (далі – РПМПО) та 250 РПМПО. Перший розмір був верхньою межею ціни позову, за якої справа автоматична вважалася малозначною та, відповідно, підлягала розгляду в порядку спрощеного позовного провадження. Другий – встановлював граничний розмір ціни позову, вище за який справа підлягала обов'язковому розгляду в порядку загального позовного провадження та не могла бути визнана малозначною навіть за ухвалою суду. Тепер відповідно до внесених до ЦПК змін малозначними справами є справи, у яких ціна позову не перевищує 30 РПМПО. При цьому суд може визнати малозначною справу, у якій ціна позову не перевищує 80 РПМПО. Також окремо було визначено верхню межу для ціни позову у малозначних справах про захист прав споживачів – 60 РПМПО. Натомість розмір ціни позову, перевищення якого спричиняє обов'язковий розгляд справи у порядку загального позовного провадження, залишився незмінним – 250 РПМПО. Не змінився й розмір ціни позову, що характеризує один з так званих «касаційних фільтрів», передбачений п. 2 ч. 3 ст. 389 ЦПК. При цьому Конституційний Суд України у вищезазваному рішенні додатково легітимізував цю норму, визнавши її конституційною.

У зв'язку з цим, порядок віднесення цивільних справ у спорах майнового характеру до категорії малозначних та призначення їх до розгляду у порядку спрощеного чи загального позовного провадження в залежності від ціни позову виглядає наступним чином.

1. У випадку, якщо ціна позову не перевищує 30 РПМПО, а у справах про захист прав споживачів – 60 РПМПО, така справа вважається малозначною за прямою вказівкою закону. Для таких справ немає потреби у постановленні ухвали про визнання справи малозначною та подачі позивачем клопотання про розгляд такої справи в порядку спрощеного позовного провадження, адже вони підлягають розгляду тільки в порядку спрощеного позовного провадження відповідно до вимог п. 1 ч. 1 ст. 274 та ч. 7 ст. 277 ЦПК. Виняток складають справи, зазначені у ч. 4 ст. 274 ЦПК. Такі справи повинні розглядатися у порядку загального позовного провадження навіть якщо ціна позову в них не перевищує 30 РПМПО. Також якщо майнова позовна вимога з ціною позову, що не перевищує 30 РПМПО, поєднана з позовною вимогою немайнового характеру, то така справа може бути визнана малозначною лише за ухвалою суду на підставі п. 2 ч. 6 ст. 19 ЦПК.

2. Якщо ціна позову є більшою за 30 РПМПО але не перевищує 80 РПМПО, то справа може бути визнана судом малозначною на підставі п. 2 ч. 6 ст. 19 ЦПК. Про це суд повинен постановити ухвалу. Щодо даного питання суд може постановити самостійну ухвалу, або зазначити вказівку про визнання справи малозначною в ухвалі про відкриття провадження у справі. За відсутності в матеріалах справи з ціною позову, що перевищує 30 РПМПО, ухвали суду, у якій зазначається про визнання цієї справи судом малозначною, така справа не є малозначною. Положення п. 2 ч. 6 ст. 19 ЦПК не містять вказівки про можливість визнання судом справи малозначною лише за клопотанням позивача, а отже не виключена можливість постановлення такої ухвали за ініціативою суду. За наявності ухвали про визнання справи малозначною суд призначає її розгляд в порядку спрощеного позовного провадження незалежно від наявності відповідного клопотання позивача в силу прямої вказівки п. 1 ч. 1 ст. 274 ЦПК. Однак у зв'язку з тим, що на момент пред'явлення позову позивач не може бути впевнений у тому, що суд визнає його справу малозначною, за наявності бажання, щоб справа слухалася саме в порядку спрощеного позовного провадження, рекомендується подавати до суду клопотання про розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження, яке може бути додане до позовної заяви або міститися у ній (ч. 1 ст. 276 ЦПК).

3. До третьої групи належать дві категорії справ за позовами майнового характеру: справи з ціною позову від 30 до 80 РПМПО, у яких суд не визнав справу малозначною, а також справи з ціною позову від 80 до 250 РПМПО. Такі справи, хоча й не є малозначними, однак на підставі ч. 2 ст. 274 ЦПК все ж таки можуть бути розглянуті судом в порядку спрощеного позовного провадження за умови, що вони не підпадають під категорії справ, зазначені в ч. 4 ст. 274 ЦПК. Незважаючи на те, що ч. 2 ст. 274 ЦПК не містить вказівки про можливість розгляду таких справ в порядку спрощеного позовного провадження лише за клопотанням пози-

вача, що може створити враження, наче суд може вирішити це питання за власною ініціативою, дану норму необхідно тлумачити у співвідношенні з положеннями ст. ст. 276 та 277 ЦПК. Це означає, що справи з ціною позову від 30 до 80 РПМПО, у яких суд не визнав справу малозначною, а також справи з ціною позову від 80 до 250 РПМПО можуть бути призначені судом до розгляду в порядку спрощеного позовного провадження лише за клопотанням позивача.

При вирішенні питання про розгляд справи в порядку спрощеного або загального позовного провадження суд враховує: 1) ціну позову; 2) значення справи для сторін; 3) обраний позивачем спосіб захисту; 4) категорію та складність справи; 5) обсяг та характер доказів у справі, в тому числі чи потрібно у справі призначити експертизу, викликати свідків тощо; 6) кількість сторін та інших учасників справи; 7) чи становить розгляд справи значний суспільний інтерес; 8) думку сторін щодо необхідності розгляду справи за правилами спрощеного позовного провадження (ч. 3 ст. 274 ЦПК [6]).

Якщо суд задовольняє клопотання позивача, він призначає розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження та визначає строк відповідачу для подання заяви із запереченнями щодо розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження, про що зазначає в ухвалі про відкриття провадження у справі. Якщо ж відмовляє у його задоволенні – призначає справу до розгляду в порядку загального позовного провадження [6].

Як справедливо відзначив І.О. Бут, «законодавець ставить умовою для переходу до загального позовного провадження обґрунтованість заперечень відповідача проти спрощеного розгляду цивільної справи» [7, с. 75].

Якщо відповідач в установленій судом строк подасть заяву із запереченнями проти розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження, суд залежно від обґрунтованості заперечень відповідача постановляє ухвалу про: 1) залишення заяви відповідача без задоволення; 2) розгляд справи за правилами загального позовного провадження та заміну засідання для розгляду справи по суті підготовчим засіданням.

Якщо відповідач не подасть у встановлений судом строк такі заперечення, він має право ініціювати перехід до розгляду справи за правилами загального позовного провадження лише у випадку, якщо доведе, що пропустив строк з поважних причин [6].

4. Справи з ціною позову, що перевищує 250 РПМПО, підлягають розгляду лише в порядку загального позовного провадження.

Також закон передбачає можливість переведення судом розгляду справи зі спрощеного у загальне позовне провадження. Таке допускається у випадках, якщо після відкриття провадження та призначення розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження відбулася хоча б одна з нижчезазначених подій:

1) відповідач пред'явив зустрічний позов і він був прийнятий судом до спільного розгляду з первісним позовом;

2) у справі було подано позов третьої особи із самостійними вимогами, який був прийнятий судом до спільного розгляду з первісним позовом;

3) позивач збільшив розмір позовних вимог чи змінив предмет позову, внаслідок чого ціна позову перевищила 250 РПМПО або оновлені вимоги підпадають під перелік, встановлений ч. 4 ст. 274 ЦПК;

4) у справах з ціною позову від 30 до 80 РПМПО, у яких суд не визнав справу малозначною, а також справи з ціною позову від 80 до 250 РПМПО суд задовольнив заяву відповідача із запереченнями проти розгляду справи в порядку спрощеного позовного провадження.

Цікаво, що ЦПК не містить підстав зворотного переведення: із загального провадження у спрощене. Утім в судовій практиці такі ухвали все ж трапляються. Часом, суди посилаючись на правову позицію, сформульовану Верховним Судом в ухвалі від 14 березня 2018 року в справі №127/22669/17, що, враховуючи положення ст. 19 ЦПК в структурі законодавчого акту, які розташовані серед Загальних положень цього Кодексу, суд вправі відносити справу до категорії малозначних на будь-якій стадії її розгляду, приймають рішення у формі ухвали про визнання справи малозначною на стадії підготовчого провадження та про перехід від загального у спрощене позовне провадження [8].

Таке процесуальне рішення хоча й прямо не суперечить ЦПК, однак не у повній мірі відповідає визначеній законом послідовності вчинення процесуальних дій та може свідчити про помилкове визначення судом виду позовного провадження під час відкриття провадження у справі.

Суди повинні виражено підходити до прийняття подібних рішень, адже розгляд судом в порядку спрощеного позовного провадження справи, що підлягала розгляду в порядку загального позовного провадження, є суттєвим порушенням цивільного процесуального законодавства з боку суду, що є обов'язковою підставою для скасування судового рішення як в апеляційному, так і в касаційному порядку (п. 7 ч. 3 ст. 376, п. 2 ч. 3 ст. 411 ЦПК).

За загальним правилом, встановленим ч. 5 ст. 279 ЦПК суд розглядає справу в порядку спрощеного позовного провадження без повідомлення сторін за наявними у справі матеріалами, за відсутності клопотання будь-якої зі сторін про інше [6]. Однак суд вправі навіть за наявності клопотання сторони про розгляд справи в судовому засіданні з повідомленням сторін розглянути справу без такого повідомлення, якщо предметом позову є стягнення грошової суми, розмір якої не перевищує тридцяти розмірів прожиткового мінімуму для працездатних осіб, а характер спірних правовідносин та предмет доказування у справі не вимагають проведення судового засідання з повідомленням сторін для повного та всебічного встановлення обставин справи (ч. 6 ст. 279 ЦПК [6]).

Подібним чином врегульовано й процедуру апеляційного розгляду справи. Так, ч. 1 ст. 369 ЦПК регламентує судам апеляційної інстанції розглядати без повідомлення учасників справи апеляційні скарги на рішення суду у справах з ціною позову менше 30 РПМПО, крім тих, які не підлягають розгляду в порядку спрощеного позовного провадження [6]. Тобто ціна позову впливає й на диференціацію судових процедур під час апеляційного розгляду справи.

Для цивільних справ з ціною позову, що не перевищує 250 РПМПО так само як і для малозначних справ, за загальним правилом, рішення суду

апеляційної інстанції є остаточним та не підлягає оскарженню в касаційному порядку. Для того, щоб суд касаційної інстанції прийняв до розгляду касаційну скаргу в подібній справі, у такій касаційній скарзі додатково до підстав касаційного оскарження має бути обґрунтовано наявність хоча б однієї з таких обставин:

а) касаційна скарга стосується питання права, яке має фундаментальне значення для формування єдиної правозастосовчої практики;

б) особа, яка подає касаційну скаргу, відповідно до цього Кодексу позбавлена можливості спростувати обставини, встановлені оскарженим судовим рішенням, при розгляді іншої справи;

в) справа становить значний суспільний інтерес або має виняткове значення для учасника справи, який подає касаційну скаргу;

г) суд першої інстанції відніс справу до категорії малозначних помилково (ч. 3 ст. 389 ЦПК [6]).

Висновки і перспективи подальших досліджень. З набранням чинності Закону України від 03.10.2017 № 2147-VIII України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», яким ЦПК був викладений у новій редакції, ціна позову значно посилила свій вплив на цивільну процесуальну форму, перетворившись з простого реквізиту позовної заяви, необхідного, переважно, для розрахунку судового збору, на справжній субінститут позовного провадження, важливий, подекуди основний критерій, завдяки якому відбувається диференціація судових процедур в рамках позовного провадження, апеляційного розгляду справи, а також впливає на можливість касаційного оскарження судового рішення. Тобто безпосередньо впливає на реалізацію принципу пропорційності в цивільному судочинстві.

Внаслідок прийняття та набрання чинності Закону України від 19.06.2024 № 3831-IX «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах» було суттєво змінено розподіл цивільних справ за позовами майнового характеру на групи залежно від ціни позову та дещо ускладнено підстави розмежування цивільних справ на справи загального та спрощеного позовного провадження.

Література

1. Рішення Конституційного Суду України від 22 листопада 2023 року № 10-р(П)/2023 у справі за конституційними скаргами Дорошко Ольги Євгенівни, Євстіфеева Микити Ігоровича, Кушаби Івана Петровича, Якіменка Володимира Петровича щодо відповідності Конституції України (конституційності) пунктів 1, 5 частини шостої статті 19, пункту 2 частини третьої статті 389 Цивільного процесуального кодексу України (щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах). *Офіційний вісник України*. 2024. № 6. Ст. 285

2. Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах : Закон України від 19.06.2024 № 3831-IX. *Офіційний вісник України*. 2024. № 67. Ст. 4004.

3. Науково-практичний коментар. Цивільний процесуальний кодекс України / за заг. ред. Н.Ю. Голубевої. Київ : Юрінком Інтер, 2021. 840 с.

4. Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів: Закон України від 03.10.2017 № 2147-VIII. *Відомості Верховної Ради*. 2017. № 48. Ст. 436.

5. Андронов І.В. Недостатність юридичної визначеності спрощеного позовного провадження. *Часопис цивілістики* : наук.-практ. журн. / редкол.: С. В. Ківалов (голов. ред.), Є. О. Харитонов (заст. голов. ред.), К. Г. Некіт (відп. секр.) [та ін.]. Херсон : Видавничий дім «Гельветика», 2019. Вип. 34. С. 17–22.

6. Цивільний процесуальний кодекс України: Закон України від 18.03.2004 р. № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40-41, 42. Ст. 492.

7. Бут І.О. Розгляд справи в порядку спрощеного позовного провадження в контексті забезпечення права особи на справедливий суд. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція*. 2019 № 40. С. 74–77.

8. Ухвала Голосіївського районного суду м. Києва від 01 липня 2024 року у справі № 752/6773/23, Провадження № 2/752/1097/24. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/120178741>.

Анотація

Андронов І. В. Вплив ціни позову на цивільну процесуальну форму. – Стаття.

Дана наукова стаття присвячена визначенню характеру впливу ціни позову на процедуру розгляду та вирішення цивільних справ у судах першої, апеляційної та касаційної інстанції.

У статті досліджено порядок віднесення цивільних справ до категорії малозначних шляхом прямої вказівки в законі чи за ухвалою суду, охарактеризовано підстави диференціації судової процедури на загальне та спрощене позовне провадження залежно від ціни позову, досліджено вплив ціни позову на розгляд справи з викликом учасників справи в судові засідання чи виключно в порядку письмового провадження. Також в статті окреслено підстави та процесуальний порядок переведення розгляду справи із загального у спрощене позовне провадження та навпаки.

Стверджується, що з набранням чинності Закону України від 03.10.2017 № 2147-VIII України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів», яким ЦПК був викладений у новій редакції, ціна позову значно посилила свій вплив на цивільну процесуальну форму, перетворившись з простого реквізиту позовної заяви, необхідного, переважно, для розрахунку судового збору, на справжній субінститут позовного провадження, важливий, подекуди основний критерій, завдяки якому відбувається диференціація судових процедур в рамках позовного провадження, апеляційного розгляду справи, а також впливає на можливість касаційного оскарження судового рішення. Тобто безпосередньо впливає на реалізацію принципу пропорційності в цивільному судочинстві.

Зроблено висновок, що внаслідок прийняття та набрання чинності Закону України від 19.06.2024 № 3831-IX «Про внесення змін до Цивільного процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства України щодо гарантування права на судовий захист у малозначних спорах» було суттєво змінено розподіл цивільних справ за позовами майнового характеру на групи залежно від ціни позову та дещо ускладнено підстави розмежування цивільних справ на справи загального та спрощеного позовного провадження.

Ключові слова: правосуддя, судовий захист, цивільний процес, цивільна процесуальна форма, позовне провадження, ціна позову, малозначна справа.

Summary

Andronov I. V. The influence of the cost of claim on the civil procedural form. – Article.

This scientific article is devoted to the determination of the nature of the influence of the cost of claim on the procedure for consideration and resolution of civil cases in the courts of the first, appeal and cassation instance.

The article examines the procedure for assigning civil cases to the category of insignificant by direct instruction in the law or by court order, characterizes the grounds for differentiating the court procedure into general and simplified lawsuit proceedings depending on the cost of

claim, investigates the influence of the cost of claim on the consideration of the case with the summoning of the participants in the case to a court session or exclusively in the order of written proceedings. The article also outlines the grounds and procedure for transferring a case from a general to a simplified claim proceeding and vice versa.

It is claimed that with the entry into force of the Law of Ukraine dated 03.10.2017 No. 2147-VIII of Ukraine «On Amendments to the Economic Procedural Code of Ukraine, the Civil Procedural Code of Ukraine, the Code of Administrative Procedure of Ukraine and other legislative acts», by which the CPC was set out in a new version, the cost of claim significantly increased its influence on the civil procedural form, transformed from a simple requisite of a claim statement, necessary, mainly, for the calculation of a court fee, to a real sub-institute of a claim proceeding, an important, sometimes the main criterion, thanks to which the differentiation of court procedures within the framework of a claim proceeding, appellate consideration of a case occurs, and also affects the possibility of a cassation appeal of judgement. That is, it directly affects the implementation of the principle of proportionality in civil proceedings.

It was concluded that as a result of the adoption and entry into force of the Law of Ukraine dated 19.06.2024 No. 3831-IX «On Amendments to the Civil Procedure Code of Ukraine and the Code of Administrative Procedure of Ukraine on Guaranteeing the Right to Judicial Protection in Minor Disputes» the distribution of civil cases by claims of a property nature on groups depending on the cost of claim and the grounds for dividing civil cases into cases of general and simplified legal proceedings are somewhat complicated.

Key words: justice, judicial protection, civil process, civil procedural form, claim proceedings, cost of claim, minor case.